ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ

10-ТАҚЫРЫП: МЕМЛЕКЕТ ПЕН ДІНИ ҰЙЫМДАРДЫҢ ӨЗАРА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН РЕТТЕУДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ РӨЛІ

Дәріс авторы: философия ғылымдарының докторы, профессор Н.Ж. Байтенова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Халықаралық ұйымдардың реттеушілік орны мен функциялары

1. Стандарттау және Нормашығармашылық

Әмбебап халықаралық пактілер мен декларациялар арқылы ар-ождан бостандығының әмбебап минималды стандарттарын белгілеу.

2. Мониторинг және Бақылау

Арнайы комитеттер, арнайы баяндамашылар және сарапшылар арқылы мемлекеттердегі діни еркіндіктің сақталуын қадағалау.

3. Сараптама және Кеңес беру

Салалық ұлттық заңнама жобаларына халықаралық дінтанулық және құқықтық сараптама (Amicus Curiae) жүргізу.

4. Диалог және Конфликтология

Конфессияаралық және өркениеттаралық қақтығыстардың алдын алу үшін ғаламдық диалог алаңдарын ұйымдастыру.

Халықаралық ұйымдардың 4 негізгі типі мен жіктелуі

01

БҰҰ әмбебап жүйесі

БҰҰ Адам құқықтары кеңесі, OHCHR, Арнайы баяндамашылар. Әмбебап ғаламдық стандарттар мен мониторинг.

02

Өңірлік ұйымдар

Еуропа Кеңесі (АҚЕШ), ЕҚЫҰ (ДИАҚБ), Африка Одағы, АММҰ. Өңірлік ерекшеліктер мен прецеденттер.

03

Ислам/Конфессиялық ұйымдар

Ислам ынтымақтастығы ұйымы (ИЫҰ / OIC), ICESCO, Шіркеулердің бүкіләлемдік кеңесі. Мәдени-діни құндылықтар.

04

АҮО мен Диалог орталықтары

KAICIID, Мұсылман әлемі лигасы (MWL), Forum 18, HRWF. Жұмсақ күш (Soft power) және қоғамдық мониторинг.

БҰҰ институционалдық жүйесі және оның құрылымдары

БҰҰ Адам құқықтары кеңесі мен Адам құқықтары комитеті

БҰҰ Адам құқықтары кеңесі (UN HRC): Жыл сайынғы сессияларда діни төзімсіздік пен сенім бостандығы қарарларын қабылдайды.

Адам құқықтары комитеті (ICCPR): Азаматтық және саяси құқықтар туралы пакттің 18-бабының орындалуын қадағалайды.

Универсалды мерзімді шолу (UPR / УПО): Әрбір мүше мемлекеттің (соның ішінде Қазақстанның) адам құқықтары жағдайын 4.5 жыл сайын кешенді бағалайды.

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі жоғарғы комиссары басқармасы (OHCHR)

Әмбебап техникалық көмек: Мемлекеттерге дін заңнамасын халықаралық стандарттарға бейімдеуге көмектеседі.

Рабат іс-қимыл жоспары (2012): Жеккөрушілік тілі (Hate Speech) мен сенім бостандығы арақатынасын реттейтін 6 сатылы тестті әзірледі.

Faith for Rights (Дін адам құқықтары үшін): Діни көшбасшыларды адам құқықтарын қорғауға тарту бойынша 18 міндеттеме бағдарламасы.

Мандаттың мәні мен беделі (1986 жылдан бері)	БҰҰ Адам құқықтары кеңесі тағайындайтын тәуелсіз сарапшы. Ол мемлекеттерге ресми елдік сапарлар жасап, діни бостандық пен ар-ождан бостандығының сақталуына тәуелсіз мониторинг жүргізеді.
Елдік сапарлар (Country Visits)	Мемлекет шақыруымен келіп, билік өкілдерімен, діни бірлестіктермен, АҮО-мен кездеседі. (Мысалы: 2014 ж. Қазақстанға ресми сапары).
Жедел хабарламалар (Communications)	Адам құқықтары бұзылуы туралы азаматтар шағымдары бойынша мемлекеттерге ресми сұрау салу мен жедел ескерту жасайды.
Жылдық баяндамалар (Annual Reports)	БҰҰ Бас Ассамблеясы мен Адам құқықтары кеңесіне діни дискриминация, тіркеу кедергілері мен шектеулер туралы баяндайды.

Еуропа Кеңесі және Адам құқықтары бойынша Еуропалық сот (АҚЕШ)

Еуропалық адам құқықтары конвенциясының 9-бабы

1-бөлім: Ой, ар-ождан және дін бостандығы (сенімін өзгерту, жеке немесе басқалармен бірге дінді ұстану).

2-бөлім: Шектеу шарты — тек заңда көзделген, қоғамдық қауіпсіздік, тәртіп, денсаулық немесе басқалардың құқықтарын қорғау үшін қажетті шаралар.

АҚЕШ прецеденттік құқығы мен Доктриналары

- Мемлекеттің бейтараптығы мен төзімділігі: Мемлекет қандай да бір діни ілімнің заңдылығын немесе ақиқаттығын бағаламауы тиіс.
- Бағалау еркіндігі (Margin of Appreciation): Шіркеу мен мемлекет қатынастары моделін таңдауда мемлекеттерге берілетін егеменді таңдау құқығы.
- Маңызды кейстер: Kokkinakis v. Greece (миссионерлік), Lautsi v. Italy (мектептегі распятие), S.A.S. v. France (бетті жабатын киім).

ЕҚЫҰ/ДИАҚБ (OSCE/ODIHR) және оның сараптамалық рөлі

ДИАҚБ Сарапшылар Кеңесі (Panel of Experts)

Діни сенім бостандығы бойынша халықаралық заңгерлер мен дінтанушылардан тұратын консультативтік орган. Заң жобаларына сараптама береді.

Толедо қағидаттары (Toledo Guiding Principles, 2007)

Мемлекеттік мектептерде діндер мен нанымдар туралы оқытудың академиялық, бейтарап және объективті стандарттары бойынша нұсқаулық.

Діни бірлестіктерді заңнамалық реттеу бойынша нұсқаулық (2014)

ДИАҚБ мен Венеция комиссиясының діни ұйымдарды тіркеу, заңды тұлға мәртебесі және мүліктік құқықтар бойынша ортақ стандарты.

Өңірлік қауіпсіздік пен Адам өлшемі (Human Dimension)

ЕҚЫҰ әскери-саяси, экономикалық және адам құқықтары өлшемдерін біріктіре отырып, конфессияаралық келісімді қауіпсіздік факторы ретінде қарастырады.

Ислам ынтымақтастығы ұйымы (ИЫҰ / OIC) және оның институттары

Исламдық халықаралық-құқықтық бастамалар

- 1990 ж. Каир Декларациясы (Cairo Declaration on Human Rights in Islam): Ислам құндылықтары мен шариғат нормаларына негізделген адам құқықтары тұжырымдамасы.
- Исламафобияға қарсы мониторинг орталығы (OIC Islamophobia Observatory): Батыстағы мұсылмандарға қарсы төзімсіздік пен дискриминация деректерін тіркейтін ресми орган.
- Каир Декларациясын жаңарту (2020): Адам құқықтарының әмбебап декларациясымен үйлесімділікті арттыруға бағытталған жаңа редакция.

ICESCO және Мұсылман Әлемі Лигасы (MWL)

- ICESCO (Ислам әлемінің білім, ғылым және мәдениет ұйымы): Ислам мәдени мұрасын қорғау, өркениеттер диалогы және білім беруді жаңғырту.
- Мекке Декларациясы (Charter of Makkah, 2019): 139 елден келген 1200-ден астам ислам ғалымдары қабылдаған толеранттылық, конфессияаралық диалог және экстренмизмге қарсы тарихи құжат.
- Қазақстанның ИЫҰ-дағы рөлі: 2011 ж. ИЫҰ СІМК төрағалығы, Астана саммиттері мен ғылыми-технологиялық бастамалар.

Халықаралық үкіметтік емес ұйымдар және Диалог алаңдары

KAICIID Халықаралық диалог орталығы

Венада негізі қаланып, Лиссабонда орналасқан үкіметаралық диалог ұйымы (Сауд Арабиясы, Австрия, Испания, Ватикан). Діни және зайырлы көшбасшылар диалогы.

Шіркеулердің бүкіләлемдік кеңесі (WCC)

350-ден астам христиандық шіркеулер мен конфессияларды біріктіретін жаһандық экуменикалық ұйым. Бейбітшілік пен әлеуметтік әділеттілік бастамалары.

Forum 18 & Human Rights Without Frontiers

Сенім бостандығы бұзылуын зерттейтін және тәуелсіз мониторингтік есептер жариялайтын беделді халықаралық үкіметтік емес ұйымдар (NGOs).

USCIRF (АҚШ Халықаралық діни бостандық комиссиясы)

АҚШ Конгресі жанындағы тәуелсіз консультативтік орган. Жыл сайын әлем елдеріндегі діни бостандық жағдайына есеп беріп, саяси ұсынымдар жасайды.

Қазақстанның халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылы

Қазақстан Республикасының Ғаламдық Конфессияаралық Диалогтағы Рөлі

- • Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің Съезі (Астана): 2003 жылдан бері әрбір 3 жыл сайын Астанада өтетін ғаламдық диалог алаңы. БҰҰ, ЕҚЫҰ, ИЫҰ, Ватикан мен Әл-Азхар жетекшілерін біріктіреді.

- • БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі міндеттемелерді орындау: БҰҰ Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактісі аясында мерзімді баяндамалар тапсыру және УПО (UPR) ұсынымдарын ұлттық заңнамаға енгізу.

- • ЕҚЫҰ және ДИАҚБ-мен ынтымақтастық: 2010 жылғы ЕҚЫҰ Астана Саммиті, ДИАҚБ сарапшыларымен бірлесіп 2011 ж. Заңнамаға мониторинг жасау және дінтанулық сараптама әдістемесін жетілдіру.

- • ИЫҰ жүйесіндегі белсенді субъектілік: Ислам тарихи-мәдени мұрасын сақтау, толерантты ханафилік дәстүрді насихаттау және радикалдануға қарсы ағартушылық бастамалар.

Халықаралық реттеудегі 4 негізгі қайшылық пен сын-қатер

1. Батыстық Либерализм vs. Дәстүрлі құндылықтар

Әмбебап адам құқықтары концепциясы мен жергілікті дәстүрлі-мәдени және діни құндылықтар арасындағы тұжырымдамалық алшақтық.

2. «Серпімді құқық» (Soft Law) vs. Ұлттық егемендік

Халықаралық ұйымдар ұсынымдарының (Soft Law) орындалу міндеттілігі мен мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік пен конституциялық егемендігі арасындағы теңгерім.

3. Дін саясаттануы және Қос стандарттар

Халықаралық ұйымдардың бағалауларында геосаяси мүдделердің, саяси лоббизмнің немесе қос стандарттардың орын алу тәуекелі.

4. Цифрлық кеңістікті реттеу шарасыздығы

Трансшекаралық кибер-миссионерлік пен онлайн кибер-экстремизмді бақылауда дәстүрлі халықаралық құқықтық тетіктердің баяулығы.

10-ДӘРІС БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫ

- ✓ Халықаралық ұйымдар — мемлекеттік-конфессиялық қатынастарда әмбебап стандарттар мен мониторингті камтамасыз ететін негізгі ғаламдық институттар болып табылады.

- ✓ БҰҰ, Еуропа Кеңесі, ЕҚЫҰ және ИЫҰ сияқты құрылымдар діни сенім бостандығын қорғаумен қатар, саяси және мәдени ерекшеліктерді де ескеруге ұмтылады.

- ✓ Қазақстан Республикасы халықаралық міндеттемелерді сақтай отырып, Әлемдік діндер съезі арқылы ғаламдық диалогқа өзіндік бірегей үлес қосып келеді.

- ✓ Тиімді халықаралық реттеу — әмбебап адам құқықтары мен ұлттық егемендік және дәстүрлі құндылықтардың теңгерімді синтезін талап етеді.